

A RÉGI PÉCS SZELLEMI ÉLETE.

I. Az első püspökök.

Pécs legrégebbi történetének bizonytalan homályából mint első világos és szilárd pont bontakozik ki SOPIANA, a római Pécs. A világ akkori urai, miként egész Pannóniát, a Kr.e. első században vették birtokukba ezt a vidéket is. Elmondhatjuk, hogy ez a otelekedetük döntő jelentőségű volt és lett városunkra: belül kerültünk a limesen! Ennél is többet jelentett a fordulat: a déli Pannóniának egyik főhelye lettünk. Ez a két körülmény, az emporium kialakulása és a limesek védelme, az egyik csira, amelyből Pécs későbbi nagysága és egész kulturája kivirágzott.

A másik, **sainte** szimbolikus indítékot az idézte elő, hogy alig pár századdal utóbb már keresztények élnek itt, s ezek az őskeresztények a mai székesegyház helyén a IV. században már nemcsak hogy kápolnát építenek, amelyben "de profundis" Krisztushoz emelkedhetnek, valóban a föld mélyéből, - hanem művészi ékeségekkel, primitív szépérzékük megnyilatkozásaival diosőbbé is teszik az Urnak szentelt hajlékukat.

Római limes, őskeresztény, erős hit, és kezdetleges, de korszerű, őszinte művészet praedestinálják ezt a helyet a jövőendő magyar nagyság színhelyéül. El kellett jönnie az időnek, amikor Szent István keresztény magyarságának törhetetlen szikláira nyugati kultúra épül.

A Mecsekhegység vonulata, ki egészen a Zengőig, védőfalként emelkedik Baranya fölé. A fal tövében, egyik és másik végén, egymástól egynapi járóföldre hamarosan egy püspökség és egy apátság a pécsi magyar irodalomnak szin- és tűz helyei, őrtállói. Mindkettő Szent István alapítása. "Ad Quinque Basilicas" - itt jelölte ki Szent István a püspökséget*) "qui vocabitur Quinque Ecclesiensis, statuimus in honorem Dei et omnium Sanctorum, Boniperto ibi episcopo facto, privilegiis terminisque ordinavimus et confirmavimus". A Győrött, 1009-ben kiállított alapító-levél Ozorától az Almásig, a Dunától a Szávaig jelöli meg a püspökség határait.

Már ekkor két éve**) ott állott a másik végén, még egyelőre csak összetákolt cellákból a pécsváradi bencés apátság, Bonifácus építkezése.***) Bonifáciust Szent Adalbert tanítványa, Anastasius követte az apáti székben. Bonipertus Pécssett káptalani, Anasztáz Váradon kolostori iskolát alapított. Tanultak, tanítottak és térítették. Voltak szép kéziratok könyveik. Pécsváradon egész könyvtár telt ki belőlük; utóbb tűz pusztította el őket. Pécssett sem lehetett sokkal kevesebb. Csak ezek kiegészítésére, vagy ami még valószínűbb, a káptalani iskola számára kérhetett Bonipertus Hilduin utján a chartresi püspöktől****) egy

*) Katona István, Historia Critica etc. I.k. 15.1.

**) U. ott, 193.1.

***) Erről és az alábbiakról l. Söröss Pongrác, Az elenyészett apátságok. (Bencés rendtörténet) Bp. 1912. 11-47.1.

****) Békefi Remig, Árpádkori közoktatásunk. 1896.

Priscián-kéziratot. Amott még Anasztáz ült az apáti székben, mikor Bonipertust Maurus váltja föl a püspökségben, - hagyjuk meg a Gellért-legenda jóhiszemű tévedését, hogy ez már Sz.Mór - Maurus, kiben Horváth János és Vargha Damján az első magyar származású író tiszteletét. Maradjunk meg mi is a Gellért-legenda tévedésénél, - egy-két évtized nem számít évezrednél....

E szerint 1015-ben történik, hogy Szent Benedek két fiához Rasin szentmártoni (Pannonhalmi) apátur jóvoltából idekerül a harmadik, a Magyarországon írott első könyv szerzője, Szent Gellért. A San Giorgio di Maggiore velencei kolostor apátja, régi nemes, patricius család sarjadéka, akit Isten ideküldött a magyarság vértanujának és a magyar irodalom első igazi standardjének. Halljuk róla a Gellért-legendát: *)

"Végre Mór püspök urhoz Pécsre jutottak, és mikor a püspök tartóztatván Őket - ott maradtak, történetesen ebben az időben érkezett Pécsre Anasztáz pécsváradi apát ur, akit ugyanaz a püspök vendégül látott. S mikor ez az Anasztáz apát a püspök elbeszéléséből megtudta, milyen jeles szerzetes érkezett Itáliából, hozzá sietett, oda, ahol egy külön házban lakott. S amint egymással beszélgettek, mind választékosan ejtett szavaiból, mind magatartásából látta, hogy istenfélő férfiú. Ezek után a következő napon Mór püspök az apát urral együtt eljött abba a házba, ahol szállva volt és a testvéri szeretet vigasztalását nyújtotta neki. Kölcsönös beszélgetéseik közben azután Anasztáz apát így szólt: Isten akarataiból jöttünk ennek a tiszteletreméltó királynak idejében ebbe az országba s elsőnek hirdettük Isten igéjét és most, jóllehet érdemetlenül, Te püspökké lettél, én pedig apáttá.

Mór püspök azután Gellért urat a Szent Kereszt megtalálásának napjától Péter és Pál apostolok napjáig magánál tartotta; ezen az ünnepen Gellért ur tartott beszédet a néphez az ígéről: EZEK AZ IRGALMASSÁG FIAI és az ünnepségen a püspök meghívására a pécsváradi apát is jelen volt. S annak elmúltával magával vitte Gellértet és Pécsváradon tartotta Szent Benedek ünnepéig, mikor ez a népnek a következő ígéről tartott beszédet: AZ IGAZ VIRÁGOZNI FOG, MINT A LILIOM. Ekkor viszont Mór volt jelen. A püspök látta, hogy Gellért ura a szónak és ezt mondta: Mióta Magyarországon Isten igéjét elhinteni kezdték, ilyen papot nem láttunk még az országban".

*) Gálos R. fordítása, Makó, 1928. 16-17.1.

Ezekkel a fenséges jelenetekkel kezdődik valójában Pécs és a magyar irodalom ma már kilenc évszázados kapcsolata. Szent Gelértnek valósággal szenvedélye volt az írás, a bakonybéli remeteségben és a csanádi püspökségben, a királyi udvarban, és jártában-keltében írta és javíttatta műveit. A DELIBERATIONES az első Magyarországon született könyv, de nem magyar vonatkozású és ami minket érdekel, nem pécsi. Ellenben Pécsen születtek Szent Mór-nak, a Szent Imre hétszeres csókjával kitüntetett, kétségtelenül magyar születésű püspöknek művei: Szent Imre legendája*) és a zoborhegyi mártirokról szóló legenda.

Az előbbiről Vargha Damján bizonyította be, hogy Maurus pécsi püspök alkotása. Egy akadémiai fölolvasásában volt róla szó, de e sorok írásáig még munkája nem látott napvilágot. Drága emlékévé vált általa a pécsi magyar irodalomnak ez a latin nyelvű legenda; drágább az által, hogy vele és a zoborhegyi két mártir történetével kezdődik az egész magyar irodalom is. Mindkét munkáról áll az, amit csak a másokról, Szent Benedek és András legendájáról Horváth János ír: "röviden, egyszerű, tömör előadásban" szól, "szép rendben, különösebb szerkesztő mesterkedés nélkül, nyugodt, tárgyilagos hangon. Megírására I. Géza király, Iászló bátyja ösztönözte, még herceg korában, mikor egyszer a püspök-nél meglátta azt a rézláncot, mellyel Zoerard sanyargatta volt testét s oly esengve kérte azt a püspöktől, hogy nem tagadhatta meg tőle. A legenda írója magától az egyik remetétől kapta adatait".**)

Tündöklő erényeiért Maurust szent gyanánt tisztelték, ***) és bár egyházi naptárakban nem szerepelt, 1848 óta papai engedély-

*) Dékesi Emil, Magyar írók az Árpád-házi királyok korában. Kat. Szemle 1896. 382 l.

**) Horváth János, Középkori magyar irodalmi műveltségünk kezdetei. Bp. 1931. 18. l.

***) Békesi Emil id.m.

lyel nyilvános a tisztelete, ma az egyházon kívül a magyar irodalom is és elsősorban Pécs büszkén vallja magáénak.

Ha van szimbolum, akkor valóban Pécsre a három bencés főpap találkozása az: velük kezdődik a magyar irodalom, velük kezdődik Pécs és a magyar irodalom kapcsolata és velük kezdődik az egyház szerepe a magyar irodalomban.

A XI. század irodalmával kapcsolatban még egy pillanatra meg kell állnunk Sufflay Milán egy érdekes feltevésénél.*) Sufflay a hazai krónikák hipotetikus közös őst, a Gesta vetera-t, Johannes de Guerche Krónikájából fenmaradt egylapos töredékének szövegében vélte felismerni s az őskrónikát pécsi krónikának nevezte el. Pécsi, mert a töredék háromszor is említi Pécsset s egyedül csak Pécsset. A pécsi székesegyház építéséről többet tud a többi történeti forrásnál s a pécsi vonatkozásokban egyébként is feltűnően járatos. Valószínűleg Pécsset irták tehát. Megállapítható az is, hogy az 1046.-i események tárgyalásáig a szerző az altaichi és a stadei annalesekből is merített. Sufflay szerint a krónika a XI. század végéről való és írója pécsi papi ember. Domonvsky Sándor azonban kételyeit fejezte ki Sufflay feltevései fölött**) s krónikairódmunk tanulmányozói nem is foglalkoztak vele többet.

Szent Mór utódainak diszes sorából számos név magaslik ki, melynek hordozóját az irodalomhoz s általában Pécs szellemi életének kifejlődéséhez, a kultúra fölvirágzásához szorosabb kapcsolatot fűzi. Simon püspök példája mutatja, hogy püspökei a műveltségnek milyen magas fokán voltak. Ez a Simon püspök a XII. századnak ismert görög tudósa, Kálmán király 1109-ben őt bizza meg a veszp-

*) Századok 1904. 511-536. l.

**) Századok 1905. 680-685. l.

rémvölgyi apácák görög alapítólevelének latinra való fordításával.*)

Kalán püspök nagy műveltsége közismert volt, maga az akkori pápa, III.Ince is igen tudós férfinak tartotta, 1200-ban írásban is így nyilatkozik róla. Erről, a teljes nevén Calanus Juvenus Coelius Dalmata püspökről sok érdekes dolog maradt ránk.**)

1188-ban lett pécsi püspök, ezenkívül is számos országos hivatalt viselt (szlavon bán volt, Dalmácia és Horvátország gubernátora) s III.Bélának kedvelt embere. De pártfogó királyának utóda, Imre - aki valószínűleg azért nem kedvelte Kalánt, mert öccsével Endrével való viszályában emevvel tartott-ellene fordult. A király világi tisztségeitől megfosztotta, majd a pápánál erkölcstelen életmóddal vádolta be, s ezt a vádját megújította, mikor Kalánnak az esztergomi primási székre esélyei voltak. Kalán nem lett érsek. De 1206-ban a pápa egy rehabilitáló irást adott ki védelmére. Ránk maradt egy történelmi műve Attiláról: JUVENCI COELIJ CALANI DALMATAE HISTORIA DE AT-HILA HUNORUM REGE. Tárnya miatt nagyon elterjedt, népszerű munka volt. Kéziratos másolatait Milánótól Londonig, az escoriáli-tól a müncheniig számos könyvtár őrzi.***)

Nyomtatásban először Velencében, 1502-ben jelent meg,****)

Bél Mátyás is kiadta. (1735).

BARTHOLOMAEUS püspök nevéhez fűződik a pálosrend alapítása 1225-ben: az Ürögh felett emelkedő magaslatra cellákat és templomot építtetett a remetéknek és szabályokat írt számukra.

Ez a kolostor nem egyedülálló ebben az időben Pécsen és

*)M.Hnas, Gedenkbuch 1852.

**}Békesi Emil id.m. 533-536.l.

***}Ballagi Aladár,Attila bibliografiája. Irodört.Közl.1892. 229. és köv.lk.

****)u.o., 247.l.

Baranyában. A pécsváradai bencésapátság virágkorában van, sőt Németh Béla *) a XIII. században már Pécsen is föltesz egy bencéskolostort, bár a rendtörténet nem tud róla. 1238-ban azonban, mint IX. Gergely pápának egy leveléből látjuk **) itt vannak a domonkosok. Hogy a kulturában jelentős szerepük volt, azt abból is következtetjük, hogy a pécsi egyetemi hallgatók részére tartott későbbi prédikációikból - erre még rátérünk - szép gyűjteményünk maradt. A török hódoltság koráig működtek itt, akkor a pogány uralom őket is menekülésre készítette. - Kivülük a XIII. századból még egy szerzetről esik említés: I. András királyunknak a már említett Bertalan püspök részére kiadott adománylevele KÖRÖMZATA néven tesz említést róluk, a mai Mára vidékén, ***) Sokkal nevezetesebb dolog a pécsi kolostorok életében a ferencesek megtelepedése: a dominikánusokkal egyidőben eljönnek ide 1233 és 1238 között Szent Ferenc fiai is, még pedig a marianusok; 1256-ban bajcsi kolostorukat már egy pécsi gvardián szenteli föl. ****) Életükből sok fontos pillanat érdekel minket, de ezek már a következő századokhoz kapcsolódnak.

Az első szerzeteseknek ez a megtelepedése épp oly fontos az új nyugatias keresztény kultúra elterjesztésében, mint a püspökök és környezetük szerepe. Papi körökből, de papi körökben is, mint első talajban, szivárog szét és foglal mind nagyobb terület a műveltség - mint ennek egyik első foka: az írni-olvasni tudás művészete. A püspöki udvar és a kolostorok a középkori szellemi élet első szilárd támpontjai s itt a kultúra erős bástyák közt virágozhatott a török idők dulásáig.

*) Várady, Baranya múltja és jelenje, II. 242. l.

**) Horváth Sándor, A Szent Domonkos rend múltjából és jelenéből. Bp. 1916.

***) Németh Béla, id. m. II. 244. l.

****) Karácsonyi János, A Szent Ferenc rend története Magyarországon. I. k.

Vilmos püspök nevét örökíti meg egy ezekből az összetevők-
ből épült alapon, magasabb műveltségnek emelkedő épület: a régi
pécsi egyetem. Vilmos, Szent Mór méltó utódjául, 1358-ban lett
pécsi püspök. Rendkívül ügyes diplomatának és igen művelt fér-
fiunak ismerték. Nagy Lajos királyunknak kancellárja és kivált-
ságosan kegyelt embere volt. Bátran állithatjuk, hogy javarészt
neki köszönhető Pécs, hogy egyetemet kapott. Mert mikor a ki-
rály látta, hogy milyen gyéren vannak a magasabb képesítésű fér-
fiak, s egyetem alapítására gondolt, kegyeltje, Vilmos püspök,
minden befolyását latba vethette, hogy az ő püspöki székhelye,
mely erre minden egyéb körülmény folytán is alkalmasnak mutat-
kozott, az egyetemet megkaphassa.*) Fáradozásai eredménnyel jár-
tak: de ezekről is, valamiként az egyetem életéről későbbi fe-
jezetben szólok, most még csak az első püspökök sorának többi
kimagasló alakjára térek.

Vilmos utóda a szintén híres diplomata, későbbi biboros,
ALSÁNI BÁLINT lett, 1374-ben foglalta el a püspöki széket. Tör-
ténelmi multu család sarja, éles elme, a király kegyeltje volt,
hosszu ideig nagy és fontos szerepe volt az ország életében, je-
lentős küldetéseket biztak rá és sok bonyolult helyzetet ügye-
sen oldott meg. Tehetségét és nagy, valószínűleg olasz egyete-
meken szerzett műveltségét a pápai udvarban is jól ismerték.**)

Az igazi diplomata-püspökök sorát elődjének ilyen kezdeménye-
zése után ő nyitja meg valójában. Nevéhez fűződik Remete Szent
Pál hamvainak megszerzése - ezeknek Velencéből való átszállitá-
sáról, a translatoról egy munkát is irt - s ennyiben kapcsoló-

*) Németh Béla id.m.

**) Aldássy Antal, Alsáni Bálint bibornok. M. Tört. Életr. 1903.

dik az irodalomba. Nem tudtam nyomára jutni, hogy Alsáni műve megvan-e még? *) Áldássy azonban hasonlóan közli a Horváth Jánosnál újabban különösen méltányolt Érdy-kódexnek azt a lapját, mely az elevatióról szól: az Érdy-kódex bizonyára Alsáni művén is alapszik.

Pécsett keveset tartózkodhatott. De mint Vilmos utódának, bizonyára gondja volt az egyetemre is, s mert sokat járt Olaszországban s Nagy Lajos terveihez, gondolkodásához közel állott, talán már érintkezett a humanizmus első embereivel is... Dehát ez csak sejtés. Voltak-e kanonokjai között - János olvasó- és Zágrábi Miklós éneklő-kanonokjának csak a nevét tudjuk **) - tudósok, környezetében szerzetesek, akik Pécsett könyveket irtak, nem tudjuk. Békefi a káptalani iskolák történetéről irt munkájában nem biztat erre a feltevésre: 1389-ben - nem sokkal Alsáni után - "IX. Bonifác pápa utasítja a pécsi prépostot, vizsgálja meg, vajjon János fia László pécsi kanonok tud-e jól olvasni, énekelni és fogalmazni s birtokában van-e az alapismereteknek; mert a káptalanban méltóságot és lelkeszkedéssel járó javadalmat csak akkor kaphat, ha a vizsgálat kedvező eredményt állapít meg." ***) De ha ez az adat talán szomorú is Jánosfia Lászlóra s a megkövetelt tudás mértékére, viszont pozitív bizonyítéka a prépost ismereteinek. Igenis, lehettek, akik könyveket tudtak írni. Munkáik elvesztek, nevük nem maradt meg. - A szerzetesek történetéről, mint láttuk, vannak nyomaink, Pécs irodalma szempontjából beporosodott nyomok - de az általános szellemi fejlődésnek így is emlékei. És tudjuk egy csomó pécsi diak nevét is, akik olasz és német egyetemeken jártak. Ők hozták el a humanizmus csiréit hozzánk, Pécsre, róluk szólunk a következőkben. -

*) Várady, id.m. I. 399. l.

**) Békefi Remig, A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest 1910. 134. és 137. l.

***) Id.m. 385. l.

II. Szerzetesek és diákok.

Szent István korában már ott áll a pécsi s az egész magyarországi irodalom élén három nagy bencés, s úgy gondolom, hogy - bár az apátság Váradon van - gyakran fordulnak meg a benedik-tinusok Pécssett is. Röviddel az aranybulla után már itt vannak a pálosok, s eljönnek Szt. Domonkosnak és a Poverellónak fiai is. Már találkoztunk velük. 1372-ben Kármelhegyiek is élnek itt, a XV. századból irodalmi emlékük is maradt, ha német is: VEIT HUENDLER nevű priorjuknak egy levélgyűjteményét őrzik a klosterneuburgi könyvtárban, amelyben német mondások is vannak.*) Tudjuk, hogy a török idők előtt Ágoston-rendi kanonokoknak is volt itt monostoruk és éltek itt dominikánus apácák is. Ugy látom, hogy míg az egyetem körül a domonkosoknak jutott ki a legnagyobb szerep - méltón bolognai vagy párizsi nagy hagyományaikhoz - a város szellemi életének irányításában elevenebbek voltak a franciskánus barátok.

Tudjuk róluk, hogy 1316-ban Pécssett már őrségük van, (custodia) s 1348-ban, 1356-ban, 1490-ben és 1516-ban a marianus-rend itt tartja közgyűlését.**) Nagy rendfőnökük, IGALI FÁBIÁN, aki négy kolostori iskolát azért teremtett meg, mert nem volt egyetem (lásd alább, a köv. fejezetben) s aki a szerzeteseket a latin nyelvben és írásban való gyakorlásra szorította, 1474-ben Pécssett halt meg. Egyik kolostori iskolájuk is minden bizonnyal Pécssett volt. Itt választják meg a mariánusok új provinciálisuknak SEGÖSDI LUKÁCSot 1490-ben és a pécsi ház kiválóságára vall,

*) Michael Hass, Gedenkbuch. Pécs, 1852.

**) Karácsonyi J. id. m. I. 33., 40., 227. l. stb., - az alábbiakra nézve lásd még u. o. 63-69. és 93. l.

hogy ennek priorját, Segösi Nagy Antalt, teszik meg a nagyvárad-i hittudományi iskola (studium) igazgatójának. (1533) Tíz évvel utóbb, 1543-ban Pécs már a török kezén van, akiknek kiűzése után, 1686-ban, a Ladislaiták vonulnak be.

A ferences írók közül Igali Fábiánon kívül még egy nagy név fűződik Pécshez. Az observáns franciskánusok vikáriusa, a híres krónikairó SZALKAI BALÁZS, a NARRATIO DE ORIGINE FRATRUM MINORUM szerzője egy Pécssett kelt iratában igazolja 1423-ban, hogy a firenzei Filippo Scolári jogosan épített Ozorán kolostort.*) Később az observáns ferenceseknek ugyancsak vikáriusa volt LASKAI OSVÁT, a BIGA SALUTIS kiváló írója. Laskai baranyai születésű s rendjét is itt ismerte meg, Perecske, Atya vagy Kölyüd kolostorában. 1497-ben választják meg először vikáriusnak s mint tartományfőnök ismételten vizitálta a baranyai observáns kolostorokat is. **)

Megint csak beporosodott nyomok, de egykor eleven élet nyomai... S e szerzetesek mellett vannak ilyen nyomaink diákokról is. A legrégebbeket épen ferences emlék őrizte meg. Igali Fábián panaszkodik, hogy kevés magyar diák kerül ki külföldi egyetemre s ezek között is leginkább a német és horvát fiukat küldöztetik. De azért kétségtelen, hogy ha legtöbb is közöttük a német - a német városokban ezek anyanyelvükkel boldogulnak - latinul a magyar fiúk is tudtak és a mi véreink is járták a tudományok külföldi nagy városait. Emlékük nagyrészt megint csak nevekben van meg és nem könyvekben. Mégis kijegyeztem a pécsi-ek sorát, akik innen a Mecsek aljáról indultak neki a nagyvilágnak... fáradságos utakon, kezdetleges utikészségeken... sajná-

*)Karácsonyi J. id.m. II.123.1.

**)Horváth Richárd: Laskai Osvát, Bp. 1933.

latos, hogy ráadásul még ez a névsor is csak töredék. Nem tudjuk, hogy a párizsi ősi dominikánus egyetemen, amelyhez a Bethlenek fehér lova is hordozta a köveket - történelmünkben a második fehér ló - hány pécsi diák fordult meg? Pedig - s erre még rátérek - a pécsi egyetemnek azért nem engedélyezett a pápa teológiai fakultást, mert nem akarta a párizsi egyetemet gyengíteni. Még azokra az adatokra sem terjeszkedhetem ki, amelyek megvannak bár, de nincsenek kiadva. Az ősi bolognai egyetemen Boldog Pál vértanu, magyar ember tanította a kánonjogot, még ismerte magát Szent Domonkost, az "eretnekek kalapácsát"- vajjon hallgatta-e őt pécsi diák? A bolognai, ferrarai, sienai, páviai, pisai, parmai, firenzei magyar diákok matrikuláinak és aktáinak kiadását Veress Endre ígérte a FONTES RERUM HUNGARICUM 10.kötetéről, *) de ez a kötet máig nem látott napvilágot. Van egy kis töredékünk erről a névsorról Fraknói jeles könyvében, Mokos, Schrauff és Veress Endre köteteiben. Ezekből látjuk, hogy a bécsi egyetemen már a XIV.század derekától, Padovában, Krakóban, Rómában a XV.,illetőleg csak a XVI.századtól kezdve vannak diákjaink, de ezek eljutnak Wittenbergbe, Heidelbergbe, sőt Strassburgba is. **)

A BÉCSI hallgatók között vannak: 1377 előtt egy Michael és egy Joannes de Quinqueecclesiis; 1380 Georgius; 1383 Johannes; 1384 Petrus de Swessa canonicus et archidiaconus, - Lucas Georgy és Johannes Valentini; 1388 Petrus Thomae; 1390 Augustus; 1393 Georgius; 1396 Blasius Dyonisis; 1397 Luchas; 1411 Mattheus; 1412 Vincentius, Micael Zinuger, Clemens filius Laurentii, Nicolaus Gregorii de Thomaschvalua (Tamásfalva?) canonicus Qu.; 1414 Michael Andree; 1416 Thomas filius Ladislai Thegel dicti; 1418 Michael; 1421 Paulus és Matthias; 1424 Thomas Johannis és Johannes Sáfár; 1430 Stephanus Hely; 1437 Nicolaus; 1438 Nicolaus Waltheri; 1444 Helius Vodor; 1446 Ladislaus Michaelis; 1447 Laurentius és Mathias; 1448 Michael és 1449 Lucas - valamennyi DE QUINQUEECCLESIIS.

*)Veress, Fontes Rerum Hungaricarum, III.k.Bp.1918, 308.l.

**)Fraknói, Mokos, Schrauf, Magyarországi tanulók külföldön I-IV.

Eddig csak az általában történt immatrikulálásokról tudunk; ettől kezdve már az egyes karokon belül fölvettekről is. A jogi karról szóló jegyzék 1402-vel kezdődik s két minket érdeklő nevet őrzött meg. Az egyik 1423-ban Mathias de Qu., baccalaureatus in artibus - lásd a fenti névsorban 1421 alatt is -. A másik Magister Ciriacus de Qu., 1424-ben a tanulók között van, de 1428-ban lett licentiatussa.

A KRAKKOI diákok sorában - Regestum Bursae Hungarorum - egy Thomas de Quinqueecclesiis szerepel a XVI. század első felében; valamivel többet mond ez a két adat: 1494 aest. Paulus Alberti de Tamasi dioc. Quinqueeccles. Cinerum ad gradum bacc. in art. promot. - és ugyanakkor Michael Michaelis de Daro Quinqueecclesiensis.

A JENAI egyetem ezidőből tudott 6 magyar tanulója közt nincs pécsi.

A PADOVAI egyetem hallgatói között, mint ösmeretes, szerepel Pécs legnagyobb irodalmi neve, JANUS PANNONIUS. De már előtte 1438-ban, doktoravatáson, mint scholaris testis szerepel Dionisius filius Michaelis de Quinqueecclesiis, akit 1440-ben szintén doktorrá avatnak. - Georgius Gallus, akinek 1395-ben Zsigmond király kérésére IX. Bonifác pápa engedélyt ad, hogy a padovai egyetemen tanulhasson - 1400-ban van ott - valószínűleg pécsi órkanonok volt. - 1471-ben és a köv. évben mint tanu szerepel Gregorius Waswari de Qu., akit 1473-ban in jure pontificii avatnak doktorrá. - Ugyanekkor in episcopali palatio: Licentia privati examinis et publica doctoratus in jure pontificio praestantissimi viri domini Gregorii Quinqueecclesiensis Laurentii Thylai, artium doctoris. 1487-ben avatási tanu Stephanus Archidiaconus et Canonicus Quinqueeccles. - 1497-ben kér engedélyt a pápától a továbbtanulásra Johannes de Tolna pécsi kanonok és tolnai főesperes, aki 1498 tavaszán még Bécsben van egyetemen, de ugyanebben az évben már Padovában szerepel mint avatási tanu. - 1501-ben in iure canonico doktorátust tesz Andreas Pannonius de Qu., és avatási tanuja BRODARICS JANOS. - 1544-ben a rektor elé idézik a pécsi Simon Ungarust. -

1550-ben jut el külföldi tanulmányai során Veronából Padovába DUDITH ANDRAS, a későbbi pécsi püspök s itt köt barátságot Báthory Istvánnal, a lengyelek trónjára jutott nagy fejedelmünkkel. 1554-ben Polo biboros Angliába viszi magával s a következő évben Párizsban tanult tovább. - Végül itt emlitem meg, hogy DRASKOVICH GYÖRGY ugyanez időben, 1551-ben gyűléseken többször szerepel Padovában.

A BÉCSI EGYETEM MAGYAR NEMZETÉNEK anyakönyvéből is jegyeztem ki adatokat. Nem olyan érdekesek, mint a padovaié, de sok a név, sok a pécsi diák neve.

SCOLARISOK: 1453 Stephanus, 1454 Elyas, 1468 Gregorius és Michael, 1469 Ladislaus, 1470 Emericus, 1486 Johannes, 1489 Paulus és Frater Thomas B. Virg. de Monte Carmeli, 1492 Valentinus és Andreas, 1497 Caspar, 1499 Gregorius, Johannes és Nicolaus, 1497 Johannes Fabri, 1502 Frater Franciscus, 1503 Georgius, 1506 Johannes Thome, 1513 Dominus Paulus Boso nob., 1515 Michael, 1521 Petrus, 1543 Johannes Kys nob., és Petrus Kys nob. Qu., nyilván két testvér.

MAGISTER: 1456 Gregorius Qu.

BACCALAUREATUSOK: 1465 Andreas, 1504 Georgius és 1512 egy másik Georgius.

Erdekesebbek, mert többet mondanak a következő adatok: 1472 Inter praelati minores scolares Dom. Ambrosius de Pápa canonicus Quinqueecclesiensis. - 1455 Michael de Ffeketh canonicus ac vicarius Qu.-sis artium doctor, sacri iuris pontificii licentiatus. - 1503 Matheus de Hagymás scol.,

1511 bacc., alias mag. et rector scol. Quingueecclesiensis 1515. (!) - Végül 1538. Gabriel Cheley praepos. minor Qu-sis in scholaris az egyetemen....

Mind Ezeket megtoldom még FRANKÓI nagybecsű adataival, aki az ezirányú kutatásokat megindította. Tőle tudjuk, hogy Calcaquininek, Estei Hippolit udvari emberének levelezése tanuskodik róla, hogy Brodarics pécsi püspöknek milyen ünnepektől neve volt külföldi tudományos körökben is. Tőle is tudunk Dudith párizsi tanulásáról. Adataiból olvasom, hogy Baranyai Decsi Jánost Bánfi Farkas Wittenbergába és Strassburgba küldte tanulni, de Decsi 1597-ben Heidelbergbe is elment.

És RÓMA magyar diákjainak sorából kikutatta a pécsi egyházmegyéből Erdélyi János (1582), Lipthai Dániel (1589) és Baranyai Péter nevét (1598).

Mind ez édes-kevés. Érzem, hogy e nyomokon elindulva Pécs irodalmának múltjához sokat lehetne találni és mondani. De ennek a szerény dolgozatnak feladata és terjedelme s e munkához rövidre szabott időm nem engedi, hogy ilyen részletekig kutassak. Ismétlem, én csak az utakat tudom jelezni, amelyeken tovább kellene haladni.

III. Az első pécsi egyetem.

Pécs szellemi életének fejlődésében a legemlékezetesebb mozzanatok egyike az egyetem megalapítása, mert ez egy századon keresztül irányította és hatalmas folyammá dagasztotta az egész magyar irodalomnak és a tudományoknak akkor még nagyon lassan folyó csermelyét. Nemcsak városunk köszönhet sokat az egyetemnek, hanem az egyetem is részben annak köszönheti hosszú életét és virágzását, hogy éppen Pécsre helyezték; Pécsre, mert ez - mint maga

Orbán pápa is kijelenti - "magis accomoda inter alias regni civitates", vagyis az ország többi városai között a tudomány magvainak szaporítására különösen alkalmas volt. Nagy Lajos "urbs insignior"-nak nevezi. Alkalmas volt pedig fekvésénél fogva is - hiszen az akkori magyar birodalomnak középpontján volt s ami az ekkori viszonyok között még lényegesebb: beleesett az olaszországi utvonalba. Olaszországgal politika kapcsolataink is erősek voltak; de ennél is hatalmasabb volt Itália szellemi intenzitása, amely felénk is hatott. Az iskolázás az egyház kezében volt s a pápa hatalmában az egyetemek, főiskolák engedélyezése. Olasz mintára szervezték nálunk az iskolákat, olasz mesterek, tudósok is tanítottak, Olaszországban tanult egyetemi ifjúságunk nagy része. De alkalmas volt egyetemi városnak azért is, mert a műveltség csirái püspökei körében, a káptalani iskolában, és számos kolostorában már megkezdték bontakozásukat.

Nagy Lajos 1366-ban alapította meg a pécsi egyetemet, V. Orbán pápa 1367. szeptember 1-én kelt bullájával erősítette meg. Ez az első és legrégebb egyetemünk, mert a veszpréminek megvoltát mind Békefi, mind Riedl kétségbevonták. S a régi magyar egyetemek közül a pestit kivéve, ez élt leghosszabb ideig, így vallja a kutatók nagyobb része, akik az 1465 előtti évekre teszik megszűntét. *)

Az egyetem szervezete a bolognainak mintájára készült. **) Alapítását tekintve, a prágaival és a bécsivel majdnem egykoru. Alapítólevelének szövege a bécsiével megegyezik, szórol-szóra ugyanaz a schéma, csak az adatok különböznek. ***) Az egyete-

*) Vitéz Szabó Pál: A régi pécsi egyetem (Közlemények a pécsi Erzsébet egyetem könyvtárából 18-19.sz.)

**) Fináczy, a Középisk. nevelés tört.

***) Hass id.m.

meknek autonomiájuk volt. Jogukban volt minden egyes megengedett tudományt és művészetet tanítani, a teológia kivételével. Ez utóbbi kivételnek magyarázata valószínűleg az, hogy a pápa félt az esetleges tévtanok felburjánzásától, melyeknek az ilyen kisebb egyetemek teológiája a legkedvezőbb fészkevé lehetett. S talán azt is elakarta érni, hogy a magyarok is minél többen Párizsba igyekezzenek, mert a párizsi egyetem volt a leghíresebb s ide szerették volna gyűjteni a pápák a világ teologusait. - Ezen az alapító bullán kívül a vatikáni könyvtárban még 14, a pécsi egyetemre vonatkozó oklevél van.

Nemcsak az alapító-levél egyezik meg a bécsiével, hanem egyes ünnepi aktusok is hasonlóan folynak le mindkét helyt. Pécsen a promoveálandót ugyanolyan formalitásokkal mutatta be a püspöknek a fakultás és pedig a székesegyházban, mint a bécsiek a Szent István bazilikában. De nemcsak ilyenkor van az egyetemnek a püspökhöz köze: az egyetem Pécsen mindig szoros nexusban volt a püspökkel, hiszen, láttuk, alapítása érdekében is Vilmos püspök fáradt legtöbbit. De anyagilag is hozzájárult az egyetem fenntartásához: az egyházjog professzorának, a bolognai Galvano Bethininek javadalmát ő fizette. Több tanárnak sajnos, nem is maradt fenn a neve. *) A hallgatók közül is csak néhánynak a nevét tudjuk egy följegyzésből s a pápai bullában is tárgyalt egy a kor szelleméből is kirívó durva epizódból. Ezek Kancellár János, Csát György, Szöllősi Fábián fia György, László fia Lukács és Zágrábi Benedek fia György. Egy Antal nevű hallgatóról is tudunk, brassai szücs fia volt, kinek 1464 évi promoveálásáról régi feljegyzés szól. **) Ismerünk prédiká-

*) Békefi Remig, A pécsi egyetem. Akadémiai Értesítő 1909.

**) Haas id.m.

ció-gyűjteményt is, amely a pécsi egyetem hallgatóinak szólt: a Sermones Dominicales - vasárnapi szónoklatok - amelyeket Szilády Áron adott ki *) s amelyekről Horváth János is megemlékezik, **) - két példányban maradt ránk: az egyik 1470-ben a németujvári kolostorban készült másolat; a másikat, amely teljesebb példány, Szilády pécsi eredetűnek tartja. Ezekben sok magyar glossza is van. Szilády említi egy további gyűjteményt is, amelyben magyar szentek ünnepére való beszédek vannak. Bizonyára arra a kódexre céloz, amelyet Csontos János talált meg ***) a müncheni könyvtárban. Ez a gyűjtemény a XV. század elejéről való másolat s ez is a pécsi egyetemi hallgatók részére tartott beszédek foglalta magában. A szövegből, Csontos szerint, azt következtethetjük, hogy írója magyar, másolója német anyanyelvű lehetett; szólásmódjai s más beszédekkel való összehasonlítás arra vallanak, hogy a szerző Szent Domonkos szerzetének volt a tagja. Több prédikáció van bennük magyar szentekről, Szent István, Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet legendájából való részletei pedig azért a legnagyobb nevezetességei, mert ezek a beszédek a legrégebb magyar vonatkozású egyházi beszédeink. Olyan mozzanat, amelynek pécsi vonatkozását külön ki kell emel-
nem.

Az egyetem életéből szinte semmi adatunk nem maradt tehát. Hogy meddig élt az első pécsi egyetem, az máig sem teljesen lezárt kérdés. Vitás, hogy 1464 után, amikorról utolsó, Brassai Antal promoveálásáról szóló adatunk datálódik, élt-e még egyáltalán és ha igen, meddig, megérte-e a mohácsi vészt? - A törté-

*) Sermones Dominicales, Bp. Akadémia, 1910. I.-II. köt.

**) A magyar irodalmi műveltség kezdetei, 1931., 55. l.

***) A müncheni könyvtár hazai vonatkozású kéziratjai. Magyar Könyvszemle, 1882.

netirók általában, s véleményüket el kell fogadnunk, azt hiszik, hogy az egyetem legkésőbb 1465-ben megszűnt. E mellett szólnak a következő érvek:

1. Mátyás király 1465-ben írja Pál pápának, hogy Magyarországon nincs egyetem;
2. Oláh Miklós HUNGARIA-jában nem említi az egyetemet, pedig ő 1516-tól kezdve mint püspöki titkar Pécsen van, 1520-ban pécsi kanonok;
3. Igali Fábrián, a marianus ferencesek provinciálisa (1452-1474) a rend szigorításakor négy nagyobb kolostorban studiumot rendez be - mert Magyarországon nincs egyetem - s elrendeli, hogy az itt tanuló ifjakból is legalább 4-5 menjen évenként olyan országba, ahol egyetemek vannak. Ez utóbbi érve erejét gyöngíti, hogy Igali intézkedése esetleg csak teológiára vonatkozik.

Vannak viszont adataink az egyetem fennmaradásáról is, különösen arra vonatkozólag, hogy az Egyetem a mohácsi vész idejében még mindig élt. Ezek a források azonban, különösen Mátyás király levelében foglaltakkal szemben nem szavukhihetők. Istvánffy Miklós ugyanis azt állítja, hogy kevés évvel az 1544-iki háború előtt - mint hallomásból tudja - kétezer is látogatják a pécsi egyetemet. A későbbi adatok valószínűleg mind e kétes kiinduló pontra épültek. Timon Sámuel pl. Synopsisában (1715) 300-ra becsüli a Mohácsnál elesett pécsi egyetemi hallgatók számát. - Koller József szerint, s ebben a nézetben van lehetőség, az egyetem csak egy időre szűnt meg s később újból működött. Wallaszky Pál Conspectusában Timon adatai élhetnek, mikor így ír: "Aiunt quidem Scriptores 300 studiosos eius, cum doctore suo, pugnae Mohácsianae interfuisse, atque gloriosam pro patria mortem optetuisse; nihilominus tamen, studium penitus non intercidit."

Ujabb történetíróink közül Fraknoi Vilmos az egyetem megszűntét az 1543 körüli időre teszi. Istvánffy Miklósról azt tart-

ja, hogy az még hallgatott is a pécsi egyetemen és Illicinius Péter jogtudósra hivatkozik, aki mielőtt Nagyszombatba került, tanított is Pécsett. Illiciniust még Wallaszky is említi, Péterfi nyomán: "Petrus Illicinus I.V. Doctor et Canonicus Strigoniensis, vir, qui iam prius Cracoviae graecas docuit litteras, scholae huic Quinque-Ecclesiensi (Péterfi in Concil. Hung. Part. I. p. 318. ACADEMIAM VOCAT) regendae admotus est: cui muneri, ne auctoritas deesset, Praeposituram S. Thomae ad Strigonium, circa annum 1558. accepit." Szerinte "est verisimile, protensa et confirmata tyrannide Turcica, penitus euanuisse."*)

Békefi Remig azt tartja, hogy 1523 után is sok pécsi kano-
noknak lévén egyetemi grádusa, ez is szólhat az egyetem mellett;
de maga is hozzáteszi, hogy ezt másutt is szerezhették - az ő
álláspontja is az, hogy a pécsi egyetem 1465 előtt megszűnt.

A hagyomány azonban, hogy számos hallgatója vérzett el a
mohácsi gyászmezőn, élt. Ennek a, bár alaptalannak látszó, de
meghatóan hazafias hagyománynak tanuságául őrzik a mai pécsi
egyetemi könyvtárban a zászló maradványait, amely alatt a pécsi-
ek küzdöttek. S ezekről a hősökrol szól Fábchich József epigram-
mája: **)

Pétsi Deák-társinkba Moháts ötszázat emésztett.
Hagytak is ám balytát. Kész legyen a maradék.

*) Frakndi, Hazai és külföldi iskolázás a XVI. sz.-ban, 1873.
31. és 138. l. - Wallaszky, Conspectus, 2. kiad. 1808.
173. l.

***) Miscellanea. Kézirat a Magy. Nemz. Muzeumban.

IV. Pécs és a humanizmus.

Az egyetem bizonyosan előkészítette azt a légkört, amely az egész ország szellemi életében fölváltotta a középkor tudományos munkásságának körét és irányát. Aristoteles helyébe Plató tanításai kerülnek, az egyedül tisztelt ókori költő, Vergilius nyomába egy sajátos új latin világ, amelynek eszménye ugyan a régi római műveltség, de ennek formáit és nyelvét új tartalommal tölti meg. Emberi eszményekért lelkesedik - írói emberi alkotásokkal törekednek halhatatlanságra. - A humanizmus fejlődéséhez hazánkban az első magvakat Nagy Lajos olaszországi kapcsolatai hintették el. S viszont ez teremtette meg az egyetem alapításának gondolatát. Zsigmond uralkodása alatt az új eszmények csak erősödtek. Pécssett vihették át az útja VERGERIUS PÉTER PÁInak, aki Arrianos művét fordította Nagy Sándorról s 1419-ben jött mint humanista a padovai egyetemről Zsigmond udvarába. *) Híres ember volt, talán 100 éves is lett, átélhette az egész magyar renaissanceot. Ismerhette SZEMERE BALÁZSt, a pécsi kanonokot, aki 1446-57 között epigrammákat írt. **) Ismerhette HANTÓ GYÖRGY pécsi prépostot, a jeles könyvgyűjtőt, akinek 300-nál több kötete volt. Könyvtárát egy pappal őriztette s a nyilvánosság, legalább is az érdeklődők számára mindennap kinyitotta - ez volt és Pécssett volt tehát az első nyilvános könyvtár. ***) Láthatta és megcsodálhatta a század legnagyobb humanistáját, JANUS PAN-

*) L.: Szinyei József, Magyar Írók.

**) Szinyei, Magyar Írók, Az Egyet.könyvtár 195.sz.kódexében.

***) Békefi, Árpádkori közokt.1896.

NONIUST, a Dráva partjának fiát, a ferrarai egyeten jeles diákját, aki 1447-től 1458-ig, SZEMERE BALÁZS költői működése korában, Battista Guarino iskoláját járja, már kanonok is és csakhamar pécsi püspök. *)

Pécsi kanonok az egyik, Pécs püspöke a másik. Véletlen-e ez? Itt az első nyomoknál még nem tudom, - de jelképpül itt is kiemelem, mert utánuk csodálatosképen humanistáknak és Erasmus tanítványainak hosszú sora következik, akik mindegyikének többkevesebb köze van városunkhoz és együttesen több, mint bármelyik magyar városhoz. Gyönyörű iniciálé hozzá az ünnepelt Janus Pannonius. A krisztusi kort éppen betöltötte, mikor "ad Quinque Ecclesias" a pásztorbotot kapta, de míg másoknál ez sokszor csak cím és javadalom - Janusról biztos adataink vannak rá, hogy itt is élt, Pécsen. Mátyás király déli hadjárataihoz innen csatlakozott s valószínű, hogy a király nála szállt, mikor a török hadjárat megindítása előtt hónapokig Pécsen tartózkodott. Kevésbé hiteles, de szép az a megemlékezés, amelyet Juránits László pécsi kanonok ír róla Kisfaludy Sándorhoz szóló egyik kiadatlan levelében. 1831-ben lett az értenyi plébánosból pécsi kanonok és négy évvel utóbb írja a Regék költőjének:

"Pécsnek is ha megvizsgálom és megjárom gyönyörű vidékét, amit pedig igen sokszor szoktam tselekedni, mikép lebegnek előttem ama halhatatlan és még külföldön is elhíresedett Janus Pannoniusnak árnyékai, mert tizenkét esztendeig volt ezen városnak lakója és ha a csinos olasz föld és annak éltető ege hevitette őtet a versírásra, valóban azt tehette benne Pécsnek is bájos tája." - Nem kell Janus Pannonius panegyrikusaival, elégiáival, költői leveleivel, epikus tárgyaival vagy Mátyás királyról

*)Husztli, Janus Pannonius, Pécs 1931.

irt epigrammáival bővebben foglalkoznom. Targyamba csak annyi vág, hogy Janus Pannonius is beletartozik azoknak a pécsi püspököknek sorába, akiknek emlékezetére az irodalom számot tart. Ide tartozik mindjárt utódja, Ernuszt Zsigmond is, más néven Csáktornyai Ernő, a neves humanista. Bonfini feljegyezte róla, hogy nagyműveltségű ember volt, aki tudományos képzettségét Itáliában szerezte. *) Az ő idejéből származik a pécsi egyetemi könyvtár egyik legféltettebb kincse, a pécsi MISSALE miniatűrökkel ékes hártypéldánya. Ami ősnyomtatványoknál ritka: külön címlapja van, melyet a főcím (Missale secundum morem alme ecclesie Quinqueecclesiensis) alatt a kiadó, Paep János budai könyvkereskedő fametszetes figurális kiadójelvénye díszít. A kolofof tanúsága szerint e rendkívül díszesen, piros és fekete színben, fametszetes iniciálékkal és kottabetétekkel nyomtatott könyv Paep János költségén Velencében jelent meg 1499 április 24.-én. Ez a misekönyv megőrizte a pécsi istentiszteleteken énekelt karénekeket. Az alkalmi misék közt egy collectát találunk a törökök fölötti győzelemért. Közli azt a körmeneti rendet, melyet Pál pécsi püspök (1279-1302) rendeletéből tartottak a pécsi székesegyházban Urnap második napján a viharok és villámcsapások ellen. "A hivek aznap böjtöltek és a kereszt után haladva körmenetileg vonultak a pécsi vár mögötti dombra a boldogságos szűz szölleje mellé. Itt a szt. Bertalan egyház plébánosai mélyen a földbe szurják a keresztet s imádkoznak, majd szent énekek zengedezése közben visszatérnek ad ecclesias Corporis Christi, ahol szentmisét énekelnek, melynek evangeliuma után szentbeszéd tartatik". **) Sajátos pécsi ize van a misekönyv

*) Haas Mich. id.m. 45.1.

***) Szőnyi Ottó, A pécsi Missale (A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője 1911. 93.1.)

Maurus püspök iránt tanusított tiszteletének is. Maurusról szóló versét Scitovszky püspök hasonmásban mellékelte b. Mór boldoggá avatásának okmányaihoz s így a pécsi Missalének Maurus boldoggá avatásánál nyomatékos szerepe volt.*)

Ernuszt Zsigmond utóda Szathmáry György, 1505-től 1522-ig Pécs püspöke, aki, miképen elődei, maga is kiváló humanista. A Sodalitas Litteraria Danubiana-nak nem volt ugyan tagja, de része volt Cicero 1502-i Aldus-kiadásában és titkára, Brodarics István utján ismételten sürgette Janus Pannonius műveinek kiadását. A párizsi Bibliothèque National hires esztergomi breviáriuma, amelyben Attavantes keze nyomát is felismerik, az ő érdeme. Az ő költségén tanult Bolognában Beszterczey (Kretschmer) Lőrinc és ennek tanuló társa, Hagymási Bálint. Ez utóbbinak neve sem ismeretlen a magyar irodalomban és minket is érdekel, mert pécsi kanonok volt. Műve: Opusculum de laudibus et vituperis Vini et Aquae, Hagenauban, 1517-ben jelent meg.**)

Cybeleus Bálint Szathmárynak úgy látszik, kedves embere volt. De külföldieket is szívesen támogatót. Pártfogásába vette Balbi Jeromost, párizsi, majd prágai, végül bécsi egyetemi tanárt,***) a nálunk később szomorubb hírnévre jutott humanistát. Szathmáry építtette a pécsi püspöki palota egy részét, a hires tettei nyári lakot, emlékezetét dicséri a székesegyház vörös márvány renaissance oltára a Corpus Christi kápolnában. Maga nem volt író, de sok köze van az irodalomhoz. Maecenas volt és ennél is több: udvarában a humanista szellem nemcsak élt, de virágzott, gyümölcsözött is. Eleven szellemi élet lehetett nála; Balbival és Thurzó Zsigmond

*) Szentkirályi István, Missale Quinque-Ecclesiense. U.o. 91.1.
 **) Cybeleusról lásd Magyar Sion id. 1. 554.1.
 ***) Tóth-Szabó Pál, Szathmáry György. M. Tört. Életr. 282-296.1.
 és Szabó-Hellebrandt, RMK. III. 70.

nyitrai püspökkel személyes jóbarátságban élt, gyakori érintkezésük tárgya a klasszikus irodalom volt. Cybeleus az ő kanonokja volt és az ő eszméi nőttek nagyra mindkét titkárában, Brodarics Istvánban és Oláh Miklósban.

A XV. században élt Henrik püspök is, és 1520 körül, ha még nem püspök is, de 30 éves korában pécsi prépost Brodarics István, a mohácsi vész egyik harcosa és annak, a lengyel király kívánságára, krónikása (1527). Thienemann szerint*) Brodarics történelmi felfogása új alaptípust teremt a történetírásban, ő kezdeményezi az események naturalista elbeszélését, pusztán emberi magyarázatát. S miközben a pécsi (1499) születésű erdélyi püspök, Bornemissza Pál a nyitrai zsinat határozatait nyomtatja és megvásárolja a legrégebb Magyarországon ismert, nyomtatott miséskönyvet, a Veronában 1480-ban nyomtatott Missale-t, már Erasmus felé néz a fiatal pécsi püspöki titkár, Magyarország jövőendő hercegprímása, Oláh Miklós. Nem ok nélkül. Brodaricsról tudjuk, hogy levelezett Erasmussal s bár levelezésük elveszett és nem tudjuk, hol és hogyan jutottak baráti kapcsolatba, megvan Erasmusnak egy levele, amelyben Brodaricsot barátai, sőt patrónusai közé sorolja.**) Fenmaradt azonban Oláh Miklós, később maga is pécsi püspök, Erasmussal folytatott levelezése. Píszoi Jakab (megh. 1527), latin versek szerzője, II. Lajos nevelője, első erasmistánk egyike, szintén pécsi prépost volt. Píszo Erasmust személyesen ismerte Rómából, s ismeretségükből fakadhatott Schedia c. verskötete. "Erasmus könyve a kezében, levele a zsebében, dicsérete a beszédében".***) Nyilvánvaló, hogy ő hozta Erasmus tanait a budai

*) Thienemann Tivadar, Mohács és Erasmus, Minerva 1923. 10. 1.
 **) Thienemann id. m. 40. l.
 ***) Ugyanott 31. l.

udvarba és pécsi prépostságából kell Brodarics pécsi püspök és Oláh püspöki titkár, kanonoktársa Erasmus-rajongását magyaráznunk. Oláh így volt híve Erasmusnak, még mielőtt vele levelezni kezdett és ábrándja volt, hogy a reformáció elől menekülő ujitó Bruxellesbe költözzék. Erazmusnak ez utolsó terveit Oláh Miklóssal folytatott levelezése őrizte meg s halálakor Oláh is írt róla epigrammákat. Oláhnak utóda a pécsi püspökségben, Verancsics Antal, eszméinek is hű követője volt és elnéző a reformációval szemben. Említsük még meg Verancsics utódát, Martinuzzi György egyik ági leszármazottját, Draskovich Györgyöt, aki a tridenti zsinaton a magyar király szószólója és beszédekkel mindenki figyelmét magára irányította.*¹⁾ Martinuzzi költéségén tanult Bécsben, Krakkóban, Prágában. - Verancsics utóda ugyancsak a tridenti zsinaton tűnik föl, ahol a magyar klérust képviseli - Dudith András az, aki szintén kiváló szónok, valószínűleg az erazmista Henckel János tanítványa, - benne látja Thienemann a magyar humanizmusnak és Erasmus eszmevilágának kiteljesedését. Korának sok jelesét ismerte, megjárta nyugatot (Bruxellest, Párist, Londont), Párizsban a Pléyade körében mozgott, Olaszországban is tanult, sokat forgott Londonban Erzsébet királyné közvetetlen társaságában, Firenzében a Mediciek vendége volt - Medici Katalint Párizsból ismerte - elegáns latinjáért Ciceronak nevezték és a legnagyobb szónokok közé sorolták. A tridenti zsinatról eltávolították, maga a pápa kérte visszahívását s egy évi csanádi, majd három évi pécsi püspöksége után lelkében megzavarodva szakított az egyházzal s Lengyelországban világi életet élt, miközben Rómában in effigie megégették.

¹⁾Szabady Béla, Schematismus Dioecesis Jaurinensis. 1929.
XXXIII.1.

A humanizmus lassacskán reformációvá fejlődött, de klasszicizmusa tovább él a katolikus irodalomban, mikor az ellenreformáció megkezdődik és a tridenti zsinat határozatának fogantatásául Oláh Miklós behozza a Jézus Társaságát. Bizonyos, hogy a jezsuiták is humanista kornak a fiai: műveltségük ugyanabból a talajból fakadt és más irányban éppen olyan folytatása a reneszánszénak, mint a reformáció a humanizmusnak.-

A magyar humanizmushoz tehát sok szál fűzi Pécsset, sőt a fentiek után azt merném mondani, hogy a humanizmus a pécsi püspökök tevékenységével egy minálunk: ez a szál pedig visszafelé a pécsi egyetem működésébe vezethet....

Mint régi irodalmunk egy vonatkozását, csak röviden említem meg a legrégebb bibliafordítást, amelyet sokan Pécsi Bálintnak tulajdonítanak.-

V. Pécs és a magyar irodalom a reformáció korában.

Láttuk, hogy a humanizmusból éppen annak nevezetes képviselőinél pécsi püspökök sorából válnak ki Erasmus magyar hívei. Mégis, a reformáció nálunk nem közvetetlenül Erasmus tanításaiból fejlődik. A szellemi áramlatokat mi mindig a külföld, legtöbbször a német kulturán át már kiforrott formájukban kaptuk.- A protestantizmus eszméinek gyújtópontja a wittenbergai egyetem volt, onnan hazakerülő, sőt éppen az "új" eszmékért tanulni odautazó tanítók, diákok hozzák és terjesztik a reformációt. Működésüket csak segítették a kor zavaros politikai viszonyai és az a szabadság, amely különösen a hódoltsági területeken nem zavarta az új eszmék terjedését. Pécsen a század derekán már van református iskola. "Pécsini - idézi Lampe munkájából Fraknói -

ILLUSTRE collegium habebant primi reformatores".*) 1543-tól kezdve pedig Pécs is török uralom alatt van. Mégis, a hagyományok erejénél fogva - bár püspökei nem élnek itt, szerzetesei elmenekültek s még jóval később is (1641) három jezsuita alig szabadul meg a vértanu-haláltól **) - a protestantizmus a városban nem jutott uralomra, legalább is Pécs nem volt középpontja a reformációnak. Talán jellemző, hogy Brodarics István, a pécsi püspök az elsők között van, akik már eleinte (1533) aggodalmukat fejezik ki a reformáció miatt. ***) De volt ennek más oka is. Az új eszmék a felvidékről és Erdély felől terjedtek az Alföld irányába és bár a reformáció Baranyában "meglepően nagy hódításokat tett", Pécs maga alig-alig szerepel történetében. Viszont, ha maga Pécs nem, a szomszédjában Tolna, Gyöngyös, Baranyában Siklós, főerőssége, vára lett a reformációnak.

A zsoldárfordító Siklói Mihály ujhelyi pap, akit némelyek Szilvási Mihállyal azonosítanak, itt, Siklós vidékén, úgy látszik szülőföldjén, fejt ki térítő tevékenységet. Alsó-Baranyában Kákonyi Péter ****) a vallásos költészet művelője, bibliai elbeszélések szerzője, éppen az évben (1544) buzgólkodik, mikor az AHASVERUS ÉS ESZTER megjelenik. *****) Ez a munka tehát, ha nem is Pécsen, de Baranyában készülhetett. Ugyanekkor lesz laskai pap Sztárai Mihály, a volt franciskánus, a padovai egyetem tanítványa, aki Mohácsnál is harcolt. "Sokáig megmaradt az élő hagyomány Mihály papról, aki nyári estéken, hegedűje mellett, szép hangos szóval énekelgette zsoldárait". Hitvitáknak

*) Frankl, id.m. 139.1.

**) Haas, Gedenkbuch, 60.1.

***) Zoványi Jenő, A reformáció története Magyarországon 1565-ig. 123.1.

****) U.o. 114.1. L.: még RMKöltők Tára, IV.283.1. Szilvási zsoldárfordítását.

*****) U.o. 218.1.

sokszor volt győztetese s hogy zsoltárok fordításán, bibliai epikus munkákon kívül két hitvitázó drámájával is megörökítette nevét a magyar irodalomban, az különösen ismert mozzanat. Mert egyébként a reformációnak irodalmi szempontból is nagy nevei közül egy sem fűződik ugyan magához Pécshez, de Baranyához annál több, a Sztárai drámáié is. Baranyából különben még Szántóra is eljártak Szántai István középiskolájába.*) A nagy nevek közül való Szegedi Kiss Istváné is, aki miként Sztárai, ugyancsak Laskón, de a református hitet terjesztette. Az ő utóda volt szülőfalujában Skarica Máté, aki részt vett a baranyamegyei ref.kanonalkotó zsinaton (1576) és utóbb e kánonokat latinul és magyarul kiadta. Ide merném sorolni még neve miatt Baranyai Pált. A tékozló fiuról szóló sapphói kísérletek szerzőjét,**) akiről valaki azt jegyezte föl, hogy "1545-ben az ő életét Isten elvégezé," - Szilády Áron szerint mert katolikussá lett és később pozsonyi kanonokká. Ide tartozik Dévai Biró Mátyás, a "Magyar Luther", az "Orthographia Ungarica"(1549) szerzője, akiről tudjuk, hogy 1531-ben Zápolya Jánost követi Pécsre és megkezdi a Dunántul térítéseit.***) Talán Decsi Czimor János, a humanista, az 1599-ben megjelent görög-latin-magyar szótár szerkesztője, a nagynevű közmondásgyűjtő, akiből még Erasmus tisztelete szól, sem ok nélkül hívja magát Baranyainak. Tolnában élt, ott volt birtoka - mégis Baranyainak hívták.... Péchi Simonról, a szombatos kancellárról a hagyomány őrizte meg,****) hogy egy pécsi polgárembernek, egy szücsmesternek volt a fia. Fabricius Bálint baranyavármegyei prédikátor 1579-ben adta ki "A Sz. János látásának 12.részből való Éneket." *****)

*)Ványi, Irodalmi Lexikon, 773.l.

***)Ugyanott 119.l. és RMKöltők Tára II.k.

****)L.:Szinyei, Magyar Irók

*****)Ugyanott.

*****)Szinyei, Magyar Irók.

Későbbi időkre tartozik, de ideveszem Lethenyi Istvánt, a csepregi ev. esperest, hitvitázó iratok szerzőjét. Van ugyan még egy Lethenyi Istvánunk: Pázmány Péter is ezt a nevet használta álnévül, Alvinczi Péternek szóló válaszában. De most az igazi Lethenyiről van szó, mert ez Baranyában született 1590-ben. - A Decsi-kódex (1610) összeírója - elmélkedő versek és historikus énekek vannak benne - Decsi István tolnamegyei pap volt. Azonos-e a De Praedestinatione c. latin könyv szerzőjével, aki Baranyában született és Váradon, 1631-ben halt meg, nem tudom megállapítani.

Ezek az irodalmi vonatkozások mind csak Pécs KÖRÜL bukkannak föl, - magához városunkhoz fűződik azonban a XVI. századból is egy érdekes irodalmi emlék, a P É C S I D I S P U T A. *) Ez 1588 decemberében nyomtatásban is megjelent, de a kiadásból nem maradt meg egy példány sem. Csak a pécsi Szabó Jánosnak 1608-1609-ben készült s a kolozsvári unitárius kollégiumban őrzött másolata tartotta meg szövegét. Párbeszédes formájú jegyzőkönyv ez, amelyben Válaszuti György és Skaricza Máté, amaz unitárius, emez református pap, ötödnapi tartó vitáját, "mint igaznak igazát" az előbbi leírta - miképen a nagyváradi disputa írója is ezt tette. **) "Miképen magam szólásimnak rőndét, ha mind egy pontig eszömbé jutna is, ugy irnám meg, mint volt; azonképen ő kegyelme (Skaricza) feleletit és kérdésit... ugy irnám meg,... sem többel sem kevesebbel, mint volt."

"Pécsön lőtt beszélgetésünknek, végezésünknek módja" nemcsak korrajzi és egyháztörténeti forrás, hanem mint már Jankovich

*)Pintér, Rendsz. irodt. 1921. I. 147. és Borbély-Balassa ott id. vitája.

**)Borbély, Unit. drámák. Irodtört. c. f. ir. 1913. 328. 1.

Miklós írta róla, *) ékes tiszta magyarságával is gyönyörködte-
tő alkotás. Kanyaró György szerint **) "szépen folyó jellemze-
tes prózája gyöngye a XVI. század magyar irodalmának."

Ez az emlék tehát - bármilyen különös is, hogy Pécssett fo-
lyik le egy református és unitárius hitvita - méltón fejezi be
magas irodalmi becsével a reformáció korának pécsi magyar iro-
dalmi vonatkozásait.-

VI. A török idők.

1543-ban jutott városunk a török kezére s ez a 161 eszten-
dő, amelyet a pogányok uralma alatt nyögött, nemcsak történelmé-
nek, hanem szellemi életének is legszomorubb ideje. Romba dön-
tötték a város műemlékeit, elpusztították műkincseit,- de meg-
bénítették a szellemi élet vérkeringését is, majdnem semmivé
tették a kereszténységnek jól megalapozott és virágzásnak indult
helyi kulturáját. Maga a püspökség is csak cím lett. Magyarország
ősi egyházmegyéinek egyik legszebbike pásztor nélkül maradt. A
szerzeteseknek menekülniök kellett. Nemcsak irodalomra és tudo-
mányra nem gondolhattak, még a vallásos lelkiélet vezetésére sem
maradt pap. Mielőtt - 1620 körül - az első jezsuita missionáriu-
sok megérkeztek, megesett, hogy néha hónapokig, sőt esztendőn
keresztül egyetlen egy pap sem volt a katolikus Pécs terüle-
tén. ***)

*)Tudományos Gyűjtemény, 1829. VI., idézi Borbély István
idézett dolgozata, 327.1.

**)Keresztény Magvető, 1889. Idézve Borbélynál.

***)Haas M. Gedenkbuch.

Ebben a szomorú időben egy XVII. századi névtelen költő rimes latin siralmas énekben (LESSUS URBIS HUIUS SUB IUGO TURCICO GEMENTIS) kesereg a török iga alatt nyögő Pécsről:*) ez az egykor igézetes város büszke csarnokaival, tornyos bástyaival, sok templomával azelőtt a Gratiák székhelye, Apolló lakhelye, a magyarok Athénje volt, hol tudósok, költők és művészek keltek egymással nemes versenyre, most pedig minden csupa rom, a város elhagyott és kicsi lett, se látni- se hallani való nincs már itt. A múlt és jelen szembeállítására mély fájdalmat kongó akkordban csendül ki a költeményben.

Csak egyes nevek (de hála Istennek nagy nevek) felbukkanása - egy-egy elszigetelt adat a kopár pusztán - hirdeti, hogy Pécs kapcsolatai a magyar irodalommal még ekkor sem szüntek meg egészen. Ilyen jelentéktelenebb adat, hogy Pesti Mizsér Gábor 1538-ban NOMENCLATURA SEX LINGUARUM c. könyvét levél kíséretében megküldi Pereghy Albert pécsi kanonoknak: **) legalább is a Pereghy érdeklődésének jele ez... Ha pedig Baranyáról beszélünk, még sem hallgathatjuk el, hogy Tinódi Sebestyén a többrendbéli Tinód község közül a legnagyobb valószínűség szerint az ilyennevű baranyamegyei pusztán született - így fogadja el Dézsi is. ***) Nála is több közünk van Istvánffy Pálhoz, aki Kisasszonyfán, Baranyában született, de Holub megállapítása szerint Pécssett járt a káptaláni iskolába, ****) más források szerint meg éppenséggel az egyetemre is. 1518-ban Baranyában kapott királyi donációt, valószínűleg itt élt és itt írta (1539) a VOLTER és GRIZELDIST. 1543-ban éppen akkor lett Baranya alispánja, mikor a törökök Pécsset elfoglalták.

*)Közlemények a Pécsi Egyetemi Könyvtárból, 20. sz.
 **)Békefi, A Káptaláni iskolák története 1540-ig.
 ***)Dézsi Lajos, Tinódi Sebestyén. Magyar Tört. Elettörtézetek.
 ****)Holub József, Istvánffy Pál. Békefi-émlékkönyv.

Hogy a VOLTER és GRIZELDIS csakugyan Kisasszonyfán, itt Baranyában készült, annak bizonyosága, hogy itt született 1538-ban Istvánffy Miklós is, a "magyar Livius." A nagytudásu, kiváló magyar historikus, aki utóbb majdnem nádorré lett, tehát szintén baranyai. Ide való kapcsolataihoz tartozik, hogy Oláh Miklósnak volt titkára - Oláh taníttatta is a bolognai és padovai egyetemen - hogy munkáihoz Brodarichot és Tinódit is forrásul használta. Munkája viszont forrása lett Zrinyinek, Szigeti Veszedelméhez.

Zrinyiről, a költőről tudjuk, hogy Pécsset egy ízben megtámadta, a várost elfoglalta, a törököt a várba szorította, a várat azonban nem tudta megvenni. *) S maga a Zrinyiász a supernaturalis részekén kívül, a török divánon stb. kívül, egészében Siklóstól Szigetvárig jórészt Baranyában, vagy legalább is Pécs közelében játszik.

De hadd emlitsük meg a nagyok mellett a kicsinyeket is, már mint a kevésbbé jelentékenyeket, de nem kevésbbé érdekese- ket: a mi kedves pécsi törökünket, Pecsevi Ibrahim offendi defterdárt, aki a XVII. század első felében Pécs környékén született és megírta a mohácsi vész történetét; **) Pécsset írta Haas szerint ***) Gházi Girai kán a KÁVÉ és a BOR VETÉLKEDÉSE c. híres költeményét. Egyikük sem gazdagította a magyar irodalmat, de mindakettő hozzátartozik Pécs irodalmi multjához.

Ranzanus Péter, aki történeti munkáját Beatrix királyné megbízásából írta, Pécsset gazdag városnak, nobile totius regio-

*)Kéry János, MARTIS TURCICI FEROCIA, 1672. id. Haas M. id. munkája, 61. l.

**)Szinyei, Magyar Írók, és Uj Nemz. Muzzeum, 1860.

***)Haas, id. n. 63. l.

nis emporiumnak nevezi: *) mégis, mikor 1613-ban Bethlen Gábor itt tartózkodott hosszabb ideig és egy kalendáriumjavításért halálraítélt katolikus papnak megmentette az életét, már semmit sem látott ebből a gazdagságból. A sivár életben a felekezetek egymás közt is torzsalkodtak. Nem lakott itt a püspök sem.

A püspökök sorában vissza kell térnünk még egy nagy névhez. Telegdi Miklós ugyan Biharnak a fia volt, de a Dunántulnak is nagy embere; utóda Verancsics Antalnak és Oláh Miklósnak - azok udvarában nevelkedett is. Hires FELELETE az irodalomtörténet lapjairól eléggé ismeretes, csak utalok rá. S megemlítem, hogy Luther tanai ellen irt EGYNÉHÁNY JELES OKAI, az első magyar nyelvű katolikus naptár és a Corpus Juris első kiadása füződnek még nevéhez; tehette, mert törekvéseit megalapozta legnagyobb cselekedete: a kir. magyar egyetemi nyomda megalapítása.

Utódai közül rövid ideig volt pécsi püspök (1619-21) Dallos Miklós, akinek politikai és diplomatikai iratait 1867-ben adták ki, életrajzát Fraknói Vilmos írta meg.

Már a harmincéves háboru idejében emelkedik ki Pécs nagy püspökeinek sorában Pázmány kortársa, Balásfi Tamás, aki előbb győri kanonok volt. Nemcsak híres történetíró és törvénytudós, hanem költő is. Versekben írta meg Istvánffy Miklós életrajzát. Kiadta Pázmánynak AZ IGAZSÁG GYŐZELME c. vitairatát, irt egy krónikát "Magyarország mostani állapotáról" és sok egyéb latin munkáján túl leghiresebb magyar alkotása a CSEPREGI ISKOLA.

A protestánsok közül Harsányi István (Várady szerint Ferenc) válik ki, aki baranyai születésű volt. Nápolyban gályarabságot szenvedett; innen szabadulva Zürichbe ment és ott megírta üldöztetésének történetét. Ezt is, miként egy teológiai munkáját, latinul. (Bod P. Magyar Athénás).

*)Haas id.m. 57.1.

A XVII. század világi nevezetességei közül a törökök ellen Pécsnél is küzdött Gr. Keglevich Miklós, a főrangú lírikus. Költeményei és levelei, amelyek stílus- és nyelvtörténeti szempontból egyaránt becsesek, csak részben vannak kiadva Abafi FIGYELŐjében.

VII. A jezsuiták kora.

Az ellenreformáció korának karakterét Pécssett is az Oláh Miklóstól Magyarországra telepített jezsuiták adják. Ugy látszik, egy-egy kis missziós csoport már a török megszállás idején is járt itt, vértanúikról már megemlékeztem. Hamarosan rendházuk is van itt és gimnáziumuk, de irodalmilag csak a XVII. század végén kezdenek szerepelni.

Nem szabad bevezetésül elfeledkezni egy nagynevű külföldi jezsuitáról pécsi vonatkozása miatt: Cienfugos Alvar spanyol püspök, a Szentháromságról és az Eucharistiáról szóló világhíres dogmatikus munkák írója mainzi érsek korában egyben pécsi adminisztrátor is volt. Hogy nemcsak a címet viselte és a jövedelmet huzta, bizonyítják a pécsi káptalannál a kanonokok ináiról tett intézkedései. *)

Mint egész szegény gyermek Pécssett a jezsuiták gimnáziumába járt Grassalkovich Antal, akinek harmadik Károly királyunk a Pragmatica sanctio elfogadását köszönhette. A későbbi dúsgazdag magnás Panegyricus és Gondolatok c. műveiről és leveleiről lásd Szinnyei, Magyar Írók.

*) Szöllősy Károly, Magyar Sion, 1892.

A pécsi jezsuita irodalom első zászlóvivői közt is megtaláljuk az egész magyarországi jezsuita irodalom karakterét. Jórészt latin nyelvű, tárgya szerint polihisztorikus irodalom ez, amelyben irodalom, költészet, történetírás, természettudomány és földrajz, panegyricusok és tankönyvek sorakoznak teológiai munkák mellé. A század elején minden inkább latin és egyházi. Az egyháztörténelemből megy át a történelembe és kezd elvilágiasodni, a XVIII. század második felében kezd nyelvében is magyar lenni. A pécsiek közül a *Geographia Pannoniae* szerzője, Moró István az uttörő. Ő még a XVII. század embere. Daróczy György, vallásos és történeti munkák írója, baranyai születésű volt. Teológiai tárgyú latin munkáiért híres, de Pécsen mint hitszónok is többször szerepelt Kapy Gábor, nagyszombati házfőnök. Árvai György, akinek nagy számban jelentek meg vallásos, elmélkedő és magyar történeti tárgyú munkái, három éven át a pécsi háznak főnöke volt. Huryadi Jánosról szóló epikus költeménye Nagyszombatban 1724-ben jelent meg, profán írókból vett történetei (*Selectae historiae*) 1734-ben és folytatása 1735-ben láttak napvilágot. Kassán 1725-ben nyomatta ki *Acta Illustria Heroum Hungariae* c. munkáját. Ugyancsak mint pécsi házfőnök fejezte be életét 1718-ban Somalovich Pál, a *Quies Metaphisica* c. mű (1704) szerzője és 20 évre rá szintén mint a pécsi ház főnöke hunyt el a rendnek egyik büszkesége, a híres Pejacsevich Jakab is. Általában az általuk kezdett sor igen nagy. Több mint negyven jezsuita írónak neve kapcsolódik Pécshez. Itt csak a legjelentősebbekre terjeszkedem ki. Elsőnek közülök tiszteletreméltó munkásságával Gyalogi János emelkedik ki. Nagy szónok volt. A magyar nyelv, mondja róla egyik rendtársa, mint a méz folyt ajkairól. "Nativi idiomatis elegantia - folytatja - sponte fluens ipsi Ciceronis Hungarici nomen citra invidiam illi conciliavit." Beszédei közül egyik, amelyet egy apáca beöltözésekor mondott, Kassán 1752-ben magyarul is megjelent, vasárnapi hitszónoklatait már

1751-ben Csete István adta ki. Sok egyéb munkát is írt. Hitszónoki hivatásában rendje szívesen alkalmazta, Nagyszombattól Székelyudvarhelyig sok helyütt megfordult, Pécssett is mint ilyen működött.

A pécsi jezsuita kollegium aligazgatója és magyar hitszónoka volt Spangár András (1677-1744), a Pethő és Kálnoki-féle Magyar Krónika (Kassa 1738) folytatója is. Éppen abban az időben tartózkodott Pécssett, mikor a Magyar Krónikát sajtó alá rendezte. Pethő munkáján kívül Czvittinger Specimenjét is folytatta, illetőleg kiegészítette, de ez a MAGYAR BIBLIOTHEKA, mely első magyarnyelvű irói lexikonunk lett volna, elkallódott. Rotarides Mihály ismerte ezt a valószínűleg Pécssett készült kéziratot, de azóta nyoma veszett.*)

Két győrmegyei születésű Molnár János nevű jezsuita írót ismer irodalmunk. Az idősebbik (1708-65), a pinnyédi születésű, Criákat írt (Kolozsvár 1737), a harmincas években három évig Pécssett tanította az alsóbb osztályokat.

Fizikát, de történelmi és költői munkákat is írt Adányi András. Legnevezetesebb munkája a Fasti Hungariae I-II (Kassa 1742). A kassai jezsuita-ház 1601-40. történetét is megírta. Pécssett magister volt: Teneram juventutem in scholis instituit.

A legnagyobbak közül való Bertalanfy Pál, sopronmegyei fiú, Szt. István életírója, aki E VILÁGNAK KÉT RENDBÉLI RÖVID ISMERETE c. művével (1757) az első magyar nyelvű földrajzi munka szerzője volt. Bod Péter a stilusát homályosnak mondja, szerinte alig lehet "mentem eius assequare", de Horányi és az utókor nagy dicsérettel nyilatkozik róla. Pécssett hosszabb ideig volt tanár.

Nem mellőzhetem a két Mitterspacher nevét: az egyik, József, jeles matematikus volt. A másik, bár német és latin nyelven írt,

*) [Rotarides:] Historiae Hungariae Literariae Lineamenta. 1745. 93-94.1.

nagyhirű magyar astronomus - németül azért írt, mert a bécsi Theresianum tanára volt. Pályája elején Pécssett is működött, s mind a két német eredetű (von Mitternburg) Mitterspacher Baranyában, Bélyén született.

Pécssett született és itt végezte későbbi rendjének gimnáziumát Tóth Farkas, Révai Miklós jóbarátja, maga is a deákos iskola egyik uttörője (1746-1825). Révai több ódát is írt hozzá; Tóth költeményei részben a Magyar Kurirban, részben önállóan jelentek meg, sok közülök - sajnos - kéziratban maradt.

Az egész magyar irodalomnak jezsuita nevei közül azonban messze kimagaslik kettő. Az egyik a XVIII. század tudományos irodalmának, a másik magyar költészetének legnagyobb büszkesége - Pray György és Faludy Ferenc.

Pray a negyvenes évek elején került városunkba "Ut binas elementares classes docere". Még fiatal ember volt és a tudománnyal csupán receptív módon foglalkozott - első könyve a solymokról szóló latin hexameteres költeménye 1749-ben jelent meg - de itt élt és nekünk ez is büszkeségünk.

Faludy Ferencet két ízben is Pécsre küldte rendje. Először az alig 24 éves ifju mint magister működött a gimnáziumban, amelyet Szécsenyi György alapított. Az iskola még kicsiny volt. Összevontan tanították az osztályokat és költőnk 1728-ban a grammatistákat és szintaxistákat, a következő évben a poétákat és retorokat együttesen tanította; e mellett a rendház krónikáját írta. - Már ünnepelt író és rendjének egyik büszkesége, mikor 1757-ben újból két évre, most már mint aligazgató (miniszter) és templomgondnok megint városunkba sodródik. Már megjárta Rómát, munkáinak egy része, nyomtatásban is, másodszer is megjelent. Mindkét iskoladrámáját előadták már: érdekes volna, de nem tudtam kideríteni, vajjon a pécsi jezsuita-gimnázium diákjaival is előadta-e a Caesar Egyiptusban és a Constantinus Porphyrogenitus c. iskoladrámáit?

Míg a jezsuita írók hosszú sorát ismerem, az újabb pálos-írók közül nem tudok ennyiről számot adni: nem jutottam olyan XVIII. századi Paulinus rend-történethez, amely akár Hékesi Concilia Emil dolgozatához hasonló összefoglalást lehetővé tett volna, akár mint Eggerer Fragme Panis-a forrásomul szolgálhattott volna.

Ez utóbbiak alapján Remete Szent Pál rendjének régi pécsi hagyományairól már beszéltem. Hadd kapcsoljam a jezsuiták irodalmi működéséhez azt a néhány nevet is, amelyet a pálosok XVIII. századi magyar irodalmi vonatkozásaival kapcsolatban meg tudok említeni.*)

Ha szám szerint kevés is - mindössze négy íróról emlékezem - non numerentur sed ponderentur: mind a négy nagy nevet jelent és mind a négy már magyarul írt.

A hatvanas években (1766-67) itt járt teológiára Táncz Menyhért, a vigjáték író, és egy évvel utóbb ide kerül hitszónoknak a XVIII. század legnagyobb magyar pálos hitszónoka, Alexovits Bazil, a későbbi egyetemi tanár, Verseghy nagy ellenfele, aki talán Szeicz Leó Máriánál is nagyobb hévvel küzdött a felvilágosodás tanításai ellen.

Ugyanebből az időből egy másik még vonzóbb képet is tudok felidézni. Ott látok két pálos-barátot a mecseki hajlék kertjében karöltve sétálni. A fiatal magyar költészet két lelkes művelője ez: Kreskay Imre, aki itt egy ideig mint a rend jószágkormányzója él, itt kerül össze Virág Benedekkel, aki éppen teológiai tanulmányait végzi be. Később is sokat leveleznek - s talán együtt is írhatnának levelet harmadik barátjuknak, Ányos Pálnak...

*)A Pécsen működött pálosok és egyéb szerzetesek személyére vonatkozó adatokat Brüsztle Recensioja I.kötetében közli.

VIII. Az irodalom elvilágiasodásának kora.

A jezsuiták maguk is, francia rendtársaik példájára, egyháztörténeti munkákkal tértek át a theológiáról az irodalomra. Ennek a világi papok között is sok jeles művelője élt Pécsen. Szalégyi István kanonoknak híres alkotása volt a *DE STATU ECCLESIAE* (Pécs, 1777) s nem maradt mögötte Aigl Pál kanonok, a *HISTORIA CAPITULI QUINQUE-ECCLESIAENSIS* szerzője sem. De messze tulemelkedik rajtuk városunk egyik legnagyobb tudósa, K o l l e r József nagyprépost, korának egyik legjelesebb embere. Tanulmányai egy részét külföldön végezte, kilenc nyelven beszélt, mint a káptalan követe részt vett az országgyűlésen és nemcsak korának nagy történetíróival levelezett állandóan, Pray Györggyel, Katona Istvánnal, hanem külföldi tudósokkal is, sőt Mária Teréziának is kedves embere volt. *HISTORIA EPISCOPATUS QUINQUE-ECCLESIAARUM* c. megjelent főalkotásán kívül sok máig is kiadatlan munkája van meg. Érdekesebb levelezését a pécsi egyetemi Könyvtár Koller-gyűjteménye és a Magy. Nemzeti Múzeum Könyvtára kézirati Osztályában a *MISCELLANEA HUNGARICA* c. köteg őrzi.

Ebben az időben végzi Pécsen bölcseleti éveit a kitűnő német író, a *TUNISIAS* szerzője, P y r k e r Iászló, a későbbi velencei pátriárka, majd egri érsek, akinek Kazinczy fordításában megjelent munkája irodalmi pöreink egyikéhez vezetett. - 1785-ben itt helyettes-tanár Czinke Ferenc, Révai Miklós utóda a pesti magyar nyelvi tanszéken. A sokat becsmért ember voltaképpen sokat fáradt a magyar nyelv fejlesztésén. Munkái magyarul, németül és latinul jelentek meg, vannak műfordításai, beszédei, de vannak költői alkotásai is.

A felvilágosodás irodalmának alig vannak pécsi vonatkozásai. Két dolgot azonban ki kell domborítanom. Az egyik D e l l i n g János szereplése. A müncheni születésű tudós 1788-1790-ben a pécsi jogakadémia filozofia-tanára volt és itt ná-

lunk elsőnek - KANT tanításait hirdette. A fiatal embert (szül. 1764) az Akadémia igazgatója, Novák Krizosztom, a későbbi panonhalmi főpát följelentette, amiért a felvilágosodás tanait terjesztette. Ugye egészen József nadorig ment föl, végül is elbocsátották állásából és hazament Münchenbe. Kreil pesti tanárhoz írt két levele még ez utóbbit is bajba keverte. *)

A másik irodalmi jelentőségű mondanivalóm, hogy Gr. T e - l e k i József, Voltair és Rousseau barátja, az ATYAFIUI BARÁTSÁGNAK OSZLOPA c.munka szerzője, mint protestáns, és természetesen fölvilágosodott gondolkodásáért, II. József korában Pécsre kerül tankerületi főigazgatónak. Állásából való távozásakor pedig Révai Miklós ír hozzá dicsőítő verset. - Viszont Rájnis József a volt nagyszombati egyetemi tanárt, Vizer Ádám János pécsi kanonokot, a pécsi püspöki könyvtár igazgatóját - aki maga is író-ember volt - köszöntötte költeménnyel.

Ezekhez a kis költői adalékokhoz csatlakozik még K ó n y i J á n o s neve. Az irodalom derék strázsamestere Szigetvárt, de úgy látszik, egy darabig Pécssett vagy Pécs közelében is táborozott. Gellert-fordítása is (GELLERT PROFESSORNAK ERKÖLTSÖS MESÉI ÉS ELŐ-BESZÉLÉSEI) Pécssett jelent meg, 1776-ban. Innen levelezett Anyos Pállal is, sőt talán innen is ismerte. **)

A tankerületi főigazgatósághoz került és Pécssett élt Kazinczy "subalternusa" és Dayka Gabor költő-barátja, Iváncsi Vitéz Imre kerületi tanfelügyelő, aki a század végén Győrbe került és ott halt meg 1806-ban. ***)

S most hadd sorakoztassam föl megint néhány püspök nevét. K l i m ó György, aki Baranya vármegye főispánja is volt, ala-

*)L.: Nagy József egyet. előd. és József Nádor iratai, kiadta Domanovszky S. II. köt.

**)Császár Elemér, Anyos Pál versei. Budapest, Régi Magyar Könyvtár, 1910.

***)Iváncsi Vitéz Imre eleinte a felvilágosodás egyik vezető embere, később azonban visszapártolt. Róla egy külön dolgozatom készül.

pitotta a püspöki (a mai egyetemi) könyvtárt. Érdemei vannak magyar egyháztörténeti vonatkozású külföldi adatok és okiratok összegyűjtésében is; papirosmalma volt és nyomdászt hozott Pécsre *) és nagy pártolója volt az irodalomnak is. Több mint 10.000 könyvből álló hagyatékát utódai közül különösen gróf Eszterházy Pál László és báró Szepessy Ignác püspök gyarapította. Közben N u n k o v i c h G y ö r g y nagyprépost, c.püspök költéségén jelent meg a Debreceni Grammatika. Az értenyi születésű Nunkovichról egyébként azt tartották, hogy magyar verseket is írt, halála után azonban Juranits László kanonok hiába kutatta hagyatékát rokonainál.**))

Maga a felvilágosodás, mint mondtam, Pécsen irodalmi szempontból mélyebb nyomokat nem hagyott. A püspöki és erősen katolikus városban, úgy látszik, irodalmilag nem tudott gyökeret verni. A társadalmi átalakulás azonban itt is követte az új eszméket, a polgárság kulturáján természetesen megmaradt a nyoma.

IX. A XIX. század néhány pécsi irodalmi vonatkozása.

Ha valahol, a XIX. század irodalmának vizsgálatában megállapítjuk, hogy Pécsnek igazi költője alig volt. Már a felvilágosodás koránál láttuk, hogy Pécs az újabb időben távolról sem vett oly részt a szellemi élet nemzeti fejlődésében, mint pl. a humanizmus idejében, mikor annak valóságos tüzhelye volt, vagy még a jezsuita-korban is, mikor legalább is egyértékű volt

*)Kardos Emilia: A pécsi német sajtó és színészet története.

Pécs 1932.

**)Juranits leveleiből részleteket közöltem a Győri Szemle 1933. 4-9. számaiban és az Irodalomtörténeti Közlemények 1933. 3-4. füzetében.

irodalmi élete más városok hasonló mozgalmával. De ennek igen egyszerű oka van. A főváros kezdett főváros lenni és Pécs messze esett tőle. A II. Józseffel, vagy az irodalomban Kármánal megindult és Kisfaludy Károllyal vagy inkább Széchenyivel megvalósuló centralizáció egyre inkább a főváros felé vonzotta iróinkat. Természetes, hogy a millenniumig, amikor a főváros jelentősége kulminálni kezdett, igazi irodalmi életről vidéken nem igen lehetett beszélni s a fővároshoz közelebb eső vidéki empóriumoknak több jutott a főváros hatásából. Az egyetlen egyetem is a fővárosra szigetelte a tudományt, s ezen csak Erdélyre nézve változtatott a kolozsvári egyetem létesítése.

Kevésbé érthető, hogy városunk gyönyörű fekvése és a népies dalokban többször megénekelt Mecsek szépsége, a környék költőien elragadó helyei nem ihlették dalra költészetünket. Nemcsak színhelye, de tárgya is alig volt Pécs és Baranya a költészetnek, irodalomnak. Utalhatunk ugyan Mohács irodalmára és leginkább Kisfaludy Károly elégiájára; megemlíthetjük a szomszéd Ormánság rajzát Baksay Sándor munkáiban; hivatkozhatunk a derék Barna Ignác költeményeire, *) aki PÉCSETT, 1845. c. versében a FÖTI DALt utánozza elég ügyesen, majd a HARSÁNYHEGYI ÖRDÖGSZÁNTÁS c. költeményében pedig így énekel:

Hol áldott B a r a n y á n k az ős Dunára dül,
S ennek hullámival a Dráva egyesül,
Köztük miként egy hős koszoruzott feje,
Büszkén emelkedik a Harsány teteje.
Es délnyugat felé fordítva bus arcát -
Nem nézheti M o h á c s siralmas piacát !

Barnát, a derék orvos-doktort, aki később latinból vett műfordításaival szerzett maradandó nevet, valóban a Mecsek és Harsány

*)Barna Ignác versei, Buda 1846. Kir. Egyetem betűivel. - V. ö. még a pécsi egyetemi könyvtár litografált közleményeivel, 1932. III. Pécs és a magyar irodalom.

ihlette meg. De úgy érzem, ez nem elég városunk multjához, nem ér fel városunk szépségeivel. Természetes azonban, hogy ezek a negativumok, amiket fent elemlítettünk, nem jelentik azt, hogy semmiféle irodalmi vonatkozása városunknak nincs. Itt járt iskolába és volt kispap a bakócai születésű Teslér László, Pécssett szentolték pappá is (1817) *) és itt végezte a theológiát Egyed Antal, Virág Benedek tanítványa. Ők ketten voltak Vörösmarty első közönsége, ők buzdították és gyámolították a halhatatlan poétát első írásaiban s kivált a Zalán futásához; Teslér drámákat, Egyed eposzokat akart írni, Klivényi Jakab pécsi pap, mindnyájuk közül a legifjabb, epigrammákat írt, **) Vörösmartyban alakult ki mindhárom műfaj dicsősége. És egy kicsit Vörösmarty maga is kapcsolatban van Péccsel. Nincs írott emlékünk róla, de nyilvánvaló, hogy mikor Perczeléknél nevelő volt, majd jurista Csefalvai tolnai alispán mellett, nem egyszer megfordulhatott városunkban: innen ismerhette őt Juranits kanonok is. ***) Vörösmarty Pestre távozása után egy újabb ifju triász, a jövőnek három bimbaja jár itt iskolába- azt merném mondani, itt tanulnak az ötvenes évek... Frankenburg Adolf, a poncichter fiu, Nagy Ignác, a Sue-tanítvány és egy jeles bajai gyermek, Tóth Kálmán járnak itt a zirciekhez iskolába... Ezidőtájt itt vannak a Juranitsok is; előbb Antal, a későbbi győri püspök, aki itt kanonok s azért a bécsi udvar hosszú időn át vonakodik öccsét, Lászlót, az értenyi plebánost kanonokká ugyanahhoz a káptalanhoz kinevezni. Majd, mikor Antalból püspök lesz, miután egy darabig Pesten consiliárius volt,- végre megkapja László is a régen ígért stal-

*) Irod. tört. Közl. 1932. 66. l.

**) Gyulai Pál, Vörösmarty életrajza. 6. kiad. 1925. 26. stb. l.

***) L. : Juranits nyilatkozatait Vörösmartyról Batsányihoz írt leveleiben.

lumot, melyből az irodalomnak is sok haszna lett. Igazában nem voltak írók, de irodalmi légkörben éltek, szerették nyelvüket és szívesen hoztak áldozatokat érte.

Baksay Sándor az Ormánságban, Baranya délnyugati sarkán lett íróvá. "Az Ormánság arany kódéből lépnek ki páttyúlatos leányai és tiszta fehér viseletű asszonyai - innen hozhatta Baksay a maga levegős realizmusát..." írja Kéky *) s ugyancsak Kéky könyvéből tudom, hogy csupa pécsi vonatkozású író, Istvánffy Miklós, Brodarits, Verancsics Antal, Pecsevi Ibrahim és Koller József volt Baksay legjelesebb művének, a DÁMÁNAK forrása - a novella magva pedig egy baranyai népdal:**)

Lajos király lefordult a lováról,
Belebukott Csele patak árkába,
Csele patak tele szederindával,
Oda van a Magyarország királya...

Pécsnek és a pécsi káptalannak jut szerep a Patak banya c. elbeszélésében is és Berény Zsigmond pécsi püspökről van szó a Tifágon, Tipiómen c. novellájában; Baranyában játszik ezenkívül is Baksaynak nem egy novellája: azt mondhatnám, a XIX. században, föl egészen Surányiig, Baksaynak van a legtöbb érzéke Baranya multja és természeti szépségei valamint népe iránt - de még az övé sem elég...

A negyvenes és későbbi évek eleventollu írója, Hlador, igaz nevén Jámbor Pál - aki utóbb szépirodalmi munkásságán kívül különösen magyar írók franciára fordításával szerzett érdemeket, sőt franciául is irt egy regényt, és egy irodalomtörténetet is irt - a kalocsai jezsuitáknál megkezdett gimnáziumi tanulmányait Pécsen folytatta. Említsük meg, hogy a tragikus véget ért nagy országbiró, Majláth György 1840-ben baranyai alispán volt:

*) Kéky Lajos, Baksay Sándor. Budapest 1917., 17. l.

**) U. ott, 70-71. l.

jogi munkáin kívül számos politikai beszédével is beletartozik az irodalom történetébe.

Ismeretes, hogy Vas Gereben (Radákovich József), a fejérmegyei Ispán-Jóska, nem éppen diszes módon jutott ügyvédi diplomájához: bátyja bizonyítványával iratkozott be a győri jogakadémiára. Mert neki nem volt. És ennek Pécs az oka. Apja papot akart belőle nevelni és 1838-ban városunkba került theológiára; de két év múlva, mikor a bölcséleti osztályba járt, csinytevésai miatt kizárták az iskolából: Pécs lett az Ispán-Jóskából kicsapott diák.

1858-ban már a Magy. Tud. Akadémia tagja volt és hosszú élete végéig (86 éves korában, 1905-ben hunyt el) Pécsen élt a legkiválóbb nyelvészek és történettudósok egyike, MÁTYÁS FLÓRIÁN. Ő kezdte az első Magyar Nyelvtörténeti Szótárt - szerencsétlen viszonyok miatt csak 3 füzet jelent meg belőle - s nevéhez fűződik, hogy csak a legnevezetesebbeket említsen, Szent István legendájának és a Képes Krónikának kritikai kiadása és egy négykötetnyi forráskiadvány, amely részben Pécsen jelent is meg: a *Historiae Hungaricae Fontes Domesticae*, 1881-85. *) Még élete végén is írt értekezéseket történetünk első századairól.

Haláláig megőrizte ragaszkodását városunkhoz egy másik történetíró, akit fényes pályája elszakított városunktól, de akit a tudósok sorában Mátyás Flóriánon kívül leginkább nevezhetünk pécsi írónak. HAAS MIHÁLY szatmári püspök Pécsen járt iskolába, itt volt tanár, majd hosszú időn át városplebános. A szentbenedeki prépost beszédein kívül rengeteg "Irodalmi Forgácsot" írt - mint maga nevezte őket - foglalkozott régészettel, megjelentek történelmi és életrajzi munkái és magyar, német és latin

*) Századok. 1905. ápr. füzet, nekrológ.

nyelven számtalan cikke és közleménye. Nekünk legemlékezetesebb munkája, amelyet 1852-ben adott ki s amely a pécsi lyceumi nyomda termékeül jelent meg, a GEDENKBUCH DER KGL. FREIEN STADT FÜNF-KIRCHEN. Ez a könyv, amely egyik főforrásom is volt, hangyaszorgalommal hordotta össze városunk multjának minden emlékezetesebb mozzanatát, s bár német nyelven dolgozta fel, magyar lélekkel alkotta ezt a történelmi és elsősorban PÉCSI munkát. E helyt is hálával adózom emlékének.

Még egy idegen nyelven író történetírónkról kell megemlékeznünk. BRÜSZTLE József (1817-1896) olasz plébános, a pécsi papság Szinnyeije. RECENSIO UNIVERSI CLERI DIOECESIS QUINQUECCLESIENSIS (Pécs 1874) című műve testes négy kötetében a pécsi egyházi intézmények történetének s az itt működött szerzetesek és világi papok életrajzi adatait gyűjtötte össze s egyuttal seregszemlét tart a róluk szóló forrásokról. Brüsztle munkája a törökkor utáni Pécs egyházi történetének legfontosabb kézikönyve.*)

A történelmi igazság, hogy a nemzeti szellem életerejét éppen a nemzet elnyomása erősíti, Pécsset is érvényesült. Az osztályköz igazgatás magyarabbá tette Pécsset. Az addigi német sajtó mellé 1860 óta magyar hírlapok sorakoznak. Itt Bánffay (Baumholczér) Simon szerzett nagy érdemeket. Széchenyi István nagyrabecsülte őt, miniszteriuma számvevőségi osztályfőnökévé nevezte ki. Világos után pedig Bánffay lett a magyar ellenzéki ujságírás lelke. 1850-51-ben a Pesti Naplót szerkeszti s szerkesztősége tizenkét hónapjában 151-szer idézték a rendőrségre s négyszer állították a haditörvényszék elé. 1851 augusztusában el is tiltották a további szerkesztéstől s ezután négy évi kőborlás után ha-

*) R. Hartmann: J. Brüsztle's "Recensio" als Quelle. (Deutsch-Ungarische Heimatsblätter. V. 1933)

zatért Pécsre. Itt 1860-ban megindította az első pécsi magyar hetilapot, a PÉCSI LAPOK-at. A pécsi magyar sajtó történetében övé a kezdeményezés érdeme.*) Országgyűlési képviselő, majd királyi közjegyző lett, de az irodalomhoz is hű maradt s több satirikus munkát írt.

Nem szorosan városunk történetéhez tartozik, de lehetetlen mellőznöm annak megemlítését, hogy J ó k a i M ó r a restauráció első országgyűlésén, 1861-ben, majd 1865-ben újra a siklói kerületnek, utóbb 1872-ben a dárdai kerületnek, összesen tehát három cikluson át baranyai kerületnek volt a képviselője. Annyi bizonyos, hogy mandátumával kapcsolatban Pécssett is megfordult. - Ugyancsak a hatvanas években volt Pécssett theologus a későbbi idők híres liberális publicistája, Széchenyi eszméinek is rajongója, Beksics Gusztáv. És itt tanított a hetvenes években Maczky Valér, a nagyszerű cisztercita, poétikák és filozófiai munkák szerzője, aki az első helyi irodalomtörténeti munkát írta "Eger városa és a magyar irodalom" címmel. (Eger 1894.)

Laskó község nevével irodalmunk történetében többször is találkoztunk. A reformáció emlékeiből plasztikus kép a Sztárai Mihályé, aki nyári estéken temploma előtt üldögélve zsoltárait hegedűszó mellett énekelgette... Mintha csak az ő szelleme ihlette volna a községnek egy másik költői emlékezetű papját: 1874-ben ide kerül ref.lelkésznek Á c s Z s i g m o n d, a jeles műfordító. Angol és spanyol költőket, francia regényeket (Dumas, B.de St.Pierre) fordítgatott, leginkább azonban Shakspeare-fordításaival örökitette meg nevét.

A pécsi ciszterciták tanítványa volt Várady Antal, a jeles drámaíró és műfordító. - Hálával említem meg nevét egy másik Vára-

*) Máté Károly: A sajtó története Pécssett és Baranyában. (Pécs-Baranyai Ismertető 1934. 41-49.l.)

dynak, Várady Ferencnek, aki a millenniumkor a BARANYA MULTJA ÉS JELENE c. kétkötetes munka szerkesztésével folytatta és növelte nagyra Haas Mihály kezdeményezését.- A kilencvenes években Pécssett működött Zoltán Vilmos hirlapíró és jeles műfordító.

Százával van még név, amely az irodalom és Pécs kapcsolatához tartozik. Ismétlem, csak a legkiemelkedőbbekre szoritkozom. Széchenyinek mindent a fővárosba összpontosító törekvései a kiegyezés után kezdték csak igazi gyümölcsöket meghozni. De amint a közlekedés könnyebbedése, kivált a vasut a vidéki városok kultúráját közelebb vitte Pesthez - a fővárost is elhozta a vidékre. A kultúra rohamos, nem is sejtett fejlődése a század végén a vidéki városokból is kezdett emporiumokat alkotni. Pécsnek a legujabb időben új életet és mélyebb kulturát teremtett az egyetem és azok a neves írók és költők, akik - mint Surányi Miklós - már tárgyukat is szívesen választották városunk multjából.

De az élőkről ne legyen szó. Csak még egy halottnak adózom. Szellemi életünk kezdetének történetében sok adatot köszönhetek a nevelők nevelőjének, a jeles emlékű zirci apátnak és büszkén emlitem meg, hogy Békefi Remig több mint tiz esztendőn át (1881-92.) Pécssett volt tanár.

Gálos Magda.